

Sektion F. Østrigsk kapitalteori: Kapital og tid

Hos østrigerne er tiden central både ved analysen af lånekapitalen og den produktive kapital.

Kapitel 18 handler om den **subjektive teori**, hvis genstand er lånekapitalen og dens renter.

Det er blevet sagt at sammenhængen mellem rente og tid egentlig giver sig selv, fordi enhver véd at rentebetalingen er proportional med lånets varighed. Men den forklaring af sammenknytningen holder ikke, for det gælder de fleste indkomstformer, fx lønnen fra arbejde. I stedet presser tiden sig på som grundvariabel, fordi lån kan betragtes som intertemporal udveksling (100 kr. eller 100 stole nu mod 110 kr. eller 110 stole om ét år), i modsætning til den 'almindelige' simultane udveksling (én stol nu mod 5 par sokker nu); førstnævnte, men ikke sidstnævnte, udvekslingsform kender til rente, ergo må renten være knyttet netop til udvekslingens tidsmæssige aspekt.

Men hvordan nærmere? Fra en subjektivistisk synsvinkel giver svaret sig selv. Renten må bero på at vi **vrurderer** nutidsvaren forskelligt fra, nemlig højere end, fremtidsvaren; da de to varer er fysisk identiske (fx to stole), og alene adskiller sig ved hvornår de er til rådighed, kan den forskellige vurdering kun bero på tidspræference. Kun tiden og netop tiden er rentefænomenets essens. Enhver anden forklaring af prisforskellen mellem to varer vil være i lodret modstrid med subjektivismen; den ville være lige så forkert, som hvis vi forklarede bytteforholdet mellem to simultane goder ud fra noget som helst andet end vore vurderinger af de to goders særlige kvaliteter. Tidspræference **er** den subjektivistiske renteteori.

Bemærk at det ud fra denne betragtning er ganske ligegyldigt om der udlånes penge eller goder, og om de udlånte goder er producerede eller ej; for rentefænomenet er produktionen et epifænomen.

Denne teori om tidspræference forfægtes af Jevons (1871), men den finder sin klassiske udformning hos Böhm-Bawerk (1889). Teoriens udfordring er naturligvis at vise at menneskene normalt oplever tidspræference. Böhm-Bawerk anfører her 3 grunde: 1) Vi forventer at få flere varer i fremtiden, altså at blive rigere, og derfor vil marginalnyttens af en given vare blive lavere, jo længere ude i fremtiden den ligger; 2) menne-

skene kan eller vil ikke se langt ud i fremtiden, og derfor tilskriver vi fremtidsgoderne ringere vægt og nytte, hvortil kommer at menneskelivet er af begrænset varighed, hvilket får os til at foretrække at få godet i dag frem for om fx 70 år; og endelig mener Böhm-Bawerk 3) at vi foretrækker nutidsgoder, fordi vi ved hjælp af dem kan producere flere goder i fremtiden. Disse 3 grunde hævdes at være uafhængige af hinanden og derfor kumulative, dvs. de forstærker hinanden. Den 3. grund vil ikke blive diskuteret i Kap. 18, eftersom Fisher (1930: 473-85) overbevisende argumenterede at denne grund kun 'virker', hvis tidspræference er forudsat; dette spørgsmål tages op i Kapitel 20.3.2.

Teorien om tidspræference hævdedes senere af Vetter, Mises og moderne radikale subjektivist. Overfor disses essentialistiske begribelse, hvor mennesket hævdes altid at foretrække nutidsgoder, har vi Fisher's og neoklassikernes ikke-essentialistiske opfattelse, hvor der ikke hævdes en nødvendig tendens til (positiv) tidspræference, dvs. man kan udmærket forestille sig at nogle foretrækker fremtidsvaren; i overensstemmelse hermed hævdes det ikke at renten nødvendigvis er positiv.

I **Kapitel 19** behandles den **objektive teori**, hvis genstand er den produktive kapital og dens afkast (som også kaldet 'rente' i Böhm-Bawerk's terminologi).

Ricardo's pristeoretiske problemer afslørede at der er to typer af varighed - eller tid - som er relevante i produktionen. Dels arbejdstiden, fx 4 timer, dels den tid, som denne arbejdstid er investeret i; denne sidste 'kapitaltid' er altså en **metatid**, eftersom den ikke **er**, men **handler om** arbejdstid. Hvis det tager 4 timer at fremstille en maskine, som kan holde i 1 år, er de 4 timer bundet i 1 år.

Også her var det Böhm-Bawerk, der formulerede den klassiske analyse. I eksemplet ovenfor har vi betragtet kapitalen fremadskuende: hvor lang tid er maskinen investeret? Hvor lang tid tager den produktionsproces, som denne maskine er involveret i? I sin analyse af realkapitalens essens går Böhm-Bawerk imidlertid den modsatte vej, idet han spørger efter **maskinens** produktionsperiode. Hvor lang er den? 4 timer vil man måske umiddelbart svare, men hvis den første time blev investeret for 1 år siden er perioden i stedet 1 år. Som nævnt i Kap. 17 når Böhm-Bawerk frem til at realkapitalen essentielt er **fortidigt** eller dateret arbejde (og jorddydelse).

Böhm-Bawerk hævder nu en tidsproduktivitet: Jo længere produktions-

perioden er - jo længere tid de 4 timer er investeret - jo større bliver produktudbyttet, om end 'tidens marginalprodukt' aftager. Dette extraprodukt, som kapitalens særtræk resulterer i, er det materielle fundament for renten.

Denne tidskrævende produktion med maskiner kaldes **omvejsproduktion**, idet den modstilles med 'direkte produktion' uden redskaber; denne model handler om den egentlige realkapital. Herudover opererer Böhm-Bawerk imidlertid også med en såkaldt **forskudsmodel** ('advance model'), hvor kapital grundlæggende er de subsistensmidler, som producenterne må forstrækkes med indtil deres produkt foreligger (det antages altså for simpelhedens skyld at producenterne fremstiller deres egne subsistensmidler). Her er kapital et fysiologisk nødvendigt (løn)forskud, formentlig stammende fra en tidligere opsparing der har resulteret i et overskud. Kapital begribes stadig objektivt, men nu som subsistensfond snarere end maskine, som cirkulerende snarere end fast kapital; i en kapitalistisk økonomi svarer denne subsistensfond til Marx's variable kapitalandel. Denne model stiller helt nye spørgsmål og resulterer i en teori med forbindelser til teorien om tidspræference.

Ligesom Böhm-Bawerk ikke rigoristisk adskiller sin subjektive fra sin objektive teori (jvf. den 3. Grund), således skelner han ikke klart mellem de to nævnte objektive modeller (kapitalbegreber); både hans begrebsdannelse og hans bog som helhed er utroligt kaotisk.

Den objektive variant af den individualistiske kapitalteori blev ført videre af bl.a. Wicksell (1901) og Hayek (1941),¹ men kritiseres af moderne østrigere som forræderi mod subjektivismen; som nævnt ovenfor finder jeg denne kritik berettiget (hvilket selvfølgelig ikke i sig selv diskvalificerer den objektive teori).

Som det allerede er fremgået fokuserer denne Sektion på Böhm-Bawerk's teori. Mod dette valg kan det indvendes at kapitalens tidsdimension er blevet behandlet mere konsistent af senere økonomer, nemlig de radikale subjektivister (tidspræference) og Wicksell (tidsproduktivitet), ligesom det er ubestrideligt at Fisher's syntese af de to tidsaspekter overvinder mange af uklarhederne hos Böhm-Bawerk.

Men hvor Fisher tænker de to aspekter indenfor rammerne af den neoklassiske ligevægtstænkning (og derfor først diskuteres i Sektion H), begriber Böhm-Bawerk dem - overvejende - essentialistisk; derfor arbejder Böhm-Bawerk med andre og - vil jeg mene - mere fundamentale pro-

blemer. Wicksell og især de radikale østrigere inddrages i denne Sektion, men deres standpunkter giver efter min opfattelse kun mening på baggrund af Böhm-Bawerk. Ligegyldig hvor kritisabel hans teori er, er den rig på tanker og ikke til at komme udenom.

Formålet med kritikken af den østrigske kapitalteori er at få klarhed over, præcis hvor megen indsigt i kapital, rente og profit der kan vrides ud af tidsbetragtningen. Resultatet er ret negativt. Dette diskuteres nærmere i **Kapitel 20**, hvor der stilles spørgsmålstejn ved hele den individualistiske tilgang til kapitalteorien.

Kapitel 18. Tidspræference

Efter at have defineret tidspræference i afsnit 18.1, undersøger vi Böhm-Bawerk's grunde herfor i afsnit 18.2. Sammenhængen mellem tidspræference og subjektivism diskuterer i afsnit 18.3. og 18.4.

18.1. Hvad er tidspræference?

Tidspræference (egentlig 'positiv tidspræference') **betyder**, at når vi i dag præfererer mellem at få et gode i dag og om 1 år, da vil vi foretrække at få det i dag; vi tillægger nutidsgodet højere nytte end fremtidsgodet. Denne extranytte kalder Böhm-Bawerk 'agio'. Bemærk at vi taler om vurderingen **nu** af det fremtidige godes værdi; det er irrelevant for teorien, hvilken nytte vi om 1 år tilskriver godet.

Således defineret er det ligegyldigt om det, der præfereres imellem, er penge eller goder, ligesom det er ligegyldigt om godet er produceret eller ej. Videre er begrebet om tidspræference uafhængigt af (social) udveksling og dermed markedsøkonomi; teorien har også gyldighed for Robinson. Men den kan **appliceres** på intertemporal udveksling (lån og udlån), og pointen er naturligvis at forklare renten (et socialt fænomen): Da fremtidsgodet er mindre værd, vil vi kun afgive 100 kr. (eller 100 kg korn), hvis vi om 1 år modtager mere, fx 110 kr. eller 110 kg korn, hvor de extra 10 kr. (10 kg) er renten.

18.2. Grunde for tidspræference

18.2.1. Alment

Böhm-Bawerk's argumenter er af meget forskellig karakter. Til tider appellerer han til universalhistoriske karakteristika ved mennesket eller dets materielle omgivelser, fx 'livets korthed', til tider til specifikke økonomiske vilkår, fx forventning om højere indkomst.

Men det er et gennemgående træk at han søger støtte for sin teori ved at henvide til empirien. Det er klart at dette har været fristende, for hvis vi ser ind i os selv eller ud på andre, er det da ikke oplagt at vi normalt foretrækker at få bilen eller bogen i dag frem for om 1 år? Formentlig. Dette kan imidlertid udmærket bero på at der empirisk eksisterer rente: Hvis rentefoden er 10% vil den rationelle agent altid foretrække at få bilen i dag, eftersom han da har muligheden for at sælge den for fx 100.000 kr, placere pengene i banken, hæve 110.000 kr. om 1 år og så

købe bilen; hvis vi antager at der ikke er inflation, bliver nettofordelen ved at få bilen i dag således 10.000 kr.

Empirien beviser derfor ingenting om tidspræference. Essentialisme eller ej, så er det metodologisk forkert at henvise til empirien. Spørgsmålet er ikke om folk **faktisk** foretrækker nutidsgoder, for det gør de, men om tidspræference kan forklare renten. En sådan forklaring **forudsætter** åbenbart at vi **abstraherer** fra renten, dvs. tænker indenfor en abstrakt, rentefri model.² Et forsøg på at verificere eller falsificere Böhm-Bawerk's teori empirisk ville være meningsløs, så hvis muligheden herfor er kriteriet for videnskabelighed (eller meningsfuldhed) kan hans teori afvises på forhånd.

18.2.2. Forskellige intertemporale forsyninger

Böhm-Bawerk's 1. Grund (1889: 265ff) går ud på, at vi normalt forventer at få flere goder i fremtiden og derfor nedvurderer fremtidsgoderne; hvis vi forventer at svømme i vin om 1 år, vil vi i dag tilskrive den flaske, som vi får om 1 år, en lille marginalnytte.

Dette argument må afvises af to grunde.

For det første har nedvurderingen af fremtidsgoderne i dette tilfælde intet at gøre med tidspræference; nedvurderingen følger af den atemporeale lov om at marginalnyttens aftager med mængden. Det er uvæsentligt for denne 1. Grund at goderne er dateret forskelligt, dvs. der er ikke nogen nødvendig sammenhæng mellem tid og vurdering. Den 1. Grund er i sit indhold rigtig, men i sin sammenhæng ugyldig eller irrelevant. Forventning om højere realindkomst i fremtiden vil uden tvivl give anledning til en faktisk tidspræference, men denne tidspræference er quasi eller **ines-sentiel**; tidspræference som sådan er uvæsentlig for **denne** nedvurdering af fremtidsgoder.³

For det andet synes argumentet - taget for sig - at begrænse tidspræference og dermed positiv rente til en progressiv økonomi. I en regressiv økonomi bliver tidspræference og rente negativ. I dette sidste er Böhm-Bawerk imidlertid uenig. Han hævder at hvis vi forventer at blive **fattigere** i fremtiden, vil dette ikke skabe en tilsvarende negativ tidspræference; i dette tilfælde vil vi være indifferente mellem at få godet nu og i fremtiden, eftersom vi kan overføre nutidsgodet til fremtiden ved simpelthen at opbevare det. Dermed sammenblander han imidlertid et argument om vor vurdering af fremtidsgodet med de handlingsmæssige konsekvenser vi drager af vor vurdering. Hvis vi forventer at blive fattigere,

vil vi klart nok tilskrive fremtidens goder større nytte end nutidens; vi vil opleve negativ tidspræference, om end en quasi sådan. Punktum. I næste - logiske - runde vil vi se os om efter midler til at maximere vor intertemporale nytte ved at omfordele vore goder, således at vi får færre i dag og flere i fremtiden. Der er her to muligheder: I en økonomi uden udveksling - fx Robinson - må vi overføre goder til fremtiden ved at gemme dem, mens vi i en økonomi med udveksling vil effektuere den tidsmæssige overførsel ved at udlåne goder.⁴ Begge fremgangsmåder er imidlertid motiveret af tidspræference (i dette tilfælde negativ), og forudsætter derfor denne.

18.2.3. Livets korthed

Det er en kendsgerning at vi ikke lever evigt; derfor vil vi foretrække at få en cykel i dag frem for om 70 år. Mere præcist vil den statistiske sandsynlighed for at dø i hvert af de fremtidige år reducere den forventede nytte af fremtidsgoder tilsvarende. Denne nedvurdering vil formentlig især ramme varige forbrugsgoder som fx huse.

I dette argument er der substans, fordi det synes både rigtigt og gyldigt. Det synes ubetvivleligt rigtigt at livets korthed vil give anledning til tidspræference (som modargument henvises gerne til hensynet til arvingerne, men en sådan familiefølelse synes i modstrid med individualismen). Og argumentet er gyldigt, fordi denne grund klart beror netop på tiden. Ikke desto mindre problematiseres argumentet i afsnit 18.3.

18.2.4. Usikkerhed

Böhm-Bawerk nævner ikke fremtidens usikkerhed blandt grundene for tidspræference og dermed for rente, formentlig fordi han normalt - men altså ikke i argumentet omtalt i 18.2.2. - antager en stationær økonomi. Imidlertid har usikkerhed spillet en vis rolle i diskussionen om tidspræference, eftersom vi her synes at have en oplagt grund til at foretrække nutidsvaren: Én fugl i hånden siges jo at være bedre end 10 fugle på taget (dvs. i fremtiden).

Få vil benægte at mens nutiden kan være kendt og dermed sikker, indeholder fremtiden et element af irreducibel usikkerhed. Noget af denne usikkerhed kan beregnes, hvorved den reduceres til statistisk - eller generel - sikkerhed, og de social-økonomiske institutioner kan i forskellig grad eliminere den socialt genererede usikkerhed; det er formentlig blandt disse institutioners væsentligste funktioner.

Som tidligere nævnt indebærer en idealtypisk planøkonomi en fuldstændig eliminering af den socialt betingede usikkerhed; om idealet kan virkeliggøres er en anden sag. Markedsøkonomiens retlige institutioner sikrer privatejendommen og kræver gennemtvungelse af kontrakter, hvilket udelukker en mere begrænset type af social usikkerhed, igen 'i princippet': Ligesom vi ved analysen af atemporal udveksling må se bort fra muligheden for tyveri, må vi ved analysen af intertemporal udveksling antage at lånekontrakter respekteres, altså at folk faktisk leverer (betaler) det lånte tilbage (dette diskuteres nærmere i Kapitel 33). Tyveri og ikke-opfyldelse af kontrakter forekommer naturligvis, men kun som brud på markedets institutionelle forudsætninger, så i den udstrækning vi analyserer markedet må vi se bort fra sådanne uregelmæssigheder. Således skriver Fisher:

"It is to be remembered, that the degree of impatience /dvs. tidspræference/ is the percentage preference for **\$1 certain** of immediate income over **\$1, also certain**, of income one year hence, **even if all the income except that dollar be uncertain**" (1930: 77; Fisher's fremhævelser).

De særlige sociale vilkår under planøkonomi og markedsøkonomi er imidlertid irrelevante ved begrundelsen af en essentialistisk, universalhistorisk tidspræference. Vi må i stedet se på de naturlige omstændigheder under hvilke vi får - eller ikke får - fremtidsgoderne; vi må se på den naturligt betingede usikkerhed, fx risikoen for jordskælv eller chancen for en overdådig høst. Et jordskælv om 1 år vil formentlig øge marginalnyttens af en fremtidig sweater, men mindske marginalnyttens af en fremtidig bil. Selv om vi kendte sandsynligheden for at et jordskælv ville forekomme, kunne vi derfor ikke generalisere om effekten på vore vurderinger af fremtidsgoderne.

Hvad vi **kan** sige er at usikkerheden **som sådan** implicerer et kvalitetstab for det fremtidige gode; tabet er usynligt, men lige så reelt som hvis fremtidsstolen manglede et ben. Vi véd ikke om vi vil blive bedre eller dårligere stillet i fremtiden, men vi véd at vi ikke véd. Dette er en ulempe ved fremtiden og dens goder.

Konsekvensen af de usikre omstændigheder, som fremtidsvaren indgår i, må imidlertid være at vi vil foretrække det fremtidige gode, altså opleve **negativ** tidspræference! Grunden er at fremtidens usikkerhed vil forlene hvert fremtidsgode med en lidt større betydning; vi har brug for

lidt extra, en reserve, for at imødegå de ukendte eventualiteter, så vi vil i dag snarere **udlåne** end låne, hvilket er et argument for **negativ** rente.⁵ Ulempen ved fremtiden svarer således i sin effekt til mindre fremtidige forsyninger (indkomst), men hvor en sådan forsyningsforskel er vilkårlig, i betydningen urelateret til tiden (jvf. 18.2.2), er usikkerhed en nødvendig egenskab ved fremtiden.

Usikkerhed er derfor ikke et argument for (positiv) tidspræference, tværtimod.

18.2.5. Nutidige og fremtidige subsistensmidler

Argumentet er her at vi vil foretrække nutidige snarere end fremtidige subsistensmidler, fordi vi vil dø af sult etc. i mellemtiden, hvis vi først får disse midler om 1 år. Der er her en asymmetri, eftersom nutidsgoderne er en betingelse for at nyde fremtidsgoderne, mens det omvendte ikke er tilfældet. Her **bliver** livet kort, hvis man ikke får goderne i dag.

Denne grund for tidspræference forekommer overbevisende.

Ejendommeligt nok inkluderer Böhm-Bawerk den ikke blandt sine 3 Grunde,⁶ måske fordi argumentet ikke er generelt, idet det jo kun gælder for subsistensmidler, hvortil kommer at dette meget materialistiske argument kan forekomme lidt prekært i en subjektivistisk sammenhæng. Argumentet spiller en betydelig rolle i min egen opfattelse af sammenhængen mellem tidspræference og rente, således som denne fremlægges i Kapitel 20 og 33.

18.2.6. Kortsynethed

Dette er Böhm-Bawerk's ægte subjektive grund for tidspræference. Jeg bringer et fyldigt citat, for at give læseren et indtryk af den særlige atmosfære i hans skrifter:

"We systematically undervalue our future wants and also the means which serve to satisfy them. .. We encounter it in markedly flagrant form in children and savages. .. The same sort of action, unfortunately, can be observed in the very midst of our own highly civilized countries. The laborer who goes out on Sunday night and pours his week's wages down his gullet, only to spend the remainder of the week starving with wife and child is, sad to say, the blood brother of those Indians! But the same phenomenon in lesser measure and in refined form is, I venture to say, something not unrepresented in the experience

of any of us, not even men of the greatest prudence, the highest principles and the maturest deliberation. Who among us has never been guilty of being unable to deny himself the momentary enjoyment of the luscious dessert or the fragrant Havana that the doctor ordered us to forgo?" (Böhm-Bawerk, 1889: 268f; Böhm-Bawerk's fremhævelse).

Argumentet er, mere præcist, at fremtiden grundet vor mangelfulde forestillingsevne forekommer os lettere uvirkelig, derfor med mindre vægt; dette handler om en subjektiv brist, og har derfor ikke noget at gøre med fremtidens principielle usikkerhed, som også for den perfekte ånd umuliggør perfekt forudseenhed.

Og selv om vi **kunne** se fremtiden klart, vil vi stadig i barnlig grådighed gribe ud efter de umiddelbare nydelser, altså efter nutidsgoderne.

Menneskene nedvurderer således fremtidsgoderne både grundet intellektuelle og moralske mangler. Dette argument, der er inkluderet i Böhm-Bawerk's 2. Grund, virker umiddelbart tillokkende, for hvem vil benægte at menneskene langt fra er perfekte? Lad os undersøge sagen nærmere.

Imod dette argument om kortsynethed er det blevet indvendt, at det antager irrationalitet, hvilket er metodologisk utilladeligt. Når modargumentet formuleres så generelt må det afvises, for østrigerne udmærker sig jo ved **ikke** at antage at vi véd alt. En neoklassiker, derimod, ville ikke kunne bruge argumentet om kortsynethed uden at komme i modstrid med sit øvrige metodologiske grundlag.⁷

Der er imidlertid et mere specifikt rationalitetsproblem. Lad os først antage at der ikke er tidspræference, således at agenten i dag vurderer nutidsskoen og fremtidsskoen ens, fx til 10 nytteenheder. Det er fundamentalt i subjektivismen, ikke mindst i den østrigske udgave, at den nytte, der her er tale om, er den forventede; faktisk nytteoplevelse i forbindelse med forbruget er irrelevant, fordi det alene er den anticiperede nytte, der styrer vore handlinger. Vi introducerer nu menneskets grådighed i denne lille model. Denne moralske brist må indebære at mennesket, til trods for at det vurderer goderne ens, **alligevel** foretrækker nutidsgodet; dette er i hvert fald Böhm-Bawerk's tolkning, når han taler om at selv 'kultiverede mennesker' efter en god middag ofte falder for fristelsen til at ryge en cigar, skønt de véd at lægen har frarådet det. Det grådige menneske tager ikke sine egne vurderinger alvorligt. Men det betyder at vedkommendes valg **ikke** er bestemt af den anticiperede nytte, og dermed bliver selve den subjektive nytteteori ugyldig! Argumentet om

den moralske brist er i strid med subjektivismen og må derfor afvises.

Derimod kan jeg ikke se principielle eller metodologiske indvendinger imod Böhm-Bawerk's argument om at vi oplever tidspræference grundet intellektuelle mangler, altså manglende forestillingsevne. Om denne grund faktisk accepteres eller ej må afhænge af en teori om mennesket og dets perception; indtil da forbliver den et postulat (som sagt kan empirien her ikke bruges til noget).

18.2.7. Foreløbig konklusion

Vi kan konkludere at der er et par argumenter **for** tidspræference ('livets korthed' og 'præference for nutidige subsistensgoder'), et enkelt argument **imod** ('usikre fremtidige omstændigheder') samt adskillige argumenter der enten er tvetydige eller irrelevante.

På dette grundlag kan vi ikke hævde positiv tidspræference.

18.3. Tidspræference efter Böhm-Bawerk

Hos Böhm-Bawerk kæmper to metodologiske opfattelse med hinanden.

På den ene side er han en god østrigsk essentialist, der skelner mellem rentens **grund** og så de faktorer der bestemmer rentefodens højde. Hans overordnede intention er at finde rentens essens, nemlig

"to trace the phenomenon of interest back to beginnings which are among the simplest natural and physiological fundamentals of the economic system, and then to proceed onwards through the phenomenon of value" (Böhm-Bawerk, 1889: 381; han citerer fra Böhm-Bawerk, 1884.)

Denne essens er tidspræferencen. Dette fænomen er altså ikke begrænset til en bestemt tidsalder eller et bestemt økonomisk system; tidspræference udspringer nødvendigvis af menneskelivets natur. Denne essentialisme er nøje forbundet med den teleologiske metodologi og er i modstrid med den ligevægtstænkning, som Fisher forsvarer. Om disse metodologiske spørgsmål vil jeg generelt henvise til Kapitel 8.

På den anden side opregner Böhm-Bawerk 3 eller flere ret så heterogene grunde⁸ for tidspræference, hvilket ikke er essentialistisk; det harmonerer bedre med den kausale metode, som han hylder, til trods for at den er uforenelig med den teleologiske. Og det er absolut ikke i overensstemmelse med essentialismen, når Böhm-Bawerk ustandselig påberåber sig empirien som bevis for tidspræferencen.

Senere er disse to modstridende tendenser hos Böhm-Bawerk blevet delt op i to klart adskilte begreber om tidspræference. Neoklassiske ligevægtstænkning, med udgangspunkt i Fisher og kulmination i intertemporal generel ligevægtsteori, opfatter tidspræference inessentielt. Tidspræferencen - og dermed renten - er ikke nødvendigvis positiv, da den påvirkes af en række forhold, hos Fisher især den intertemporale fordeling af goderne; begrebet er snarere beskrivende end forklarende.

Heroverfor har vi de radikale østrigere, som vi nu skal se nærmere på.

De erkender at Böhm-Bawerk ikke formåede at begrunde en essentialistisk tidspræference, og det er denne mangel de har søgt at udbedre. Da de qua radikale subjektivister afviser alle objektive renteforklaringer, specielt Böhm-Bawerk's version af produktivitetsteorien, må de i renteteorien sætte alle deres penge på denne tidspræference, kaldet 'Pure Time Preference'.

Mens **Fetter** søgte at bygge videre på Böhm-Bawerk's idé om menneskets medfødte kortsynethed, afviste **Mises** både psykologiske og objektive forklaringer, herunder specielt argumentet om subsistensmidlerne. Han insisterede på at tidspræference skulle vises som gyldig for **alle** goder, altså for det intertemporale gode **som sådan**, og han hævdede at have gjort dette på basis af hans 'praxeologiske' axiom om formålsrettet menneskelig handlen. Imidlertid leverer han rent faktisk ikke et sådant argument, hvilket læseren kan forsikre sig om ved at studere Mises, 1966, i omegnen af side 484, hvor argumentationen skulle have været.

Rothbard, der er knyttet til Ludwig von Mises Institutet, hævder ikke desto mindre at

”Mises demonstrated that a positive rate /af tidspræference/ is deducible from the fact of human action, since by the very nature of a goal or an end people wish to achieve that goal as soon as possible” (Rothbard, 1990: 241).

Dette kan ikke være rigtigt. Målrationalitet indebærer at målet søges opnået så effektivt som muligt, men målet kan udmærket være at få godet i fremtiden snarere end i dag. Rothbard – eller Mises – forudsætter det, der skulle bevises.

Pellengahr (1996) har underkastet hele dette projekt - fra Fetter over bl.a. Mises og Rothbard til Kirzner - en nøjere granskning, men han kan ikke finde de afgørende argumenter hos nogle af disse økonomer. Han er

selv radikal østriger, der hævder en essentialistisk tidspræference, men også hos ham forbliver den et postulat. I en tidligere bog fremfører Pellingahr (1986: 81) 3 gode subjektivistiske argumenter imod en objektiv teori (tidsproduktivitet) og konkluderer derefter at vi nu har "3 sufficient arguments for a pure time preference theory". Det kan ikke være rigtigt; i stedet har vi 3 grunde til at prøve at vise ren tidspræference. Kirzner (1996) helliger den rene tidspræference et helt essay, der trods sine mange relevante kritikker af den objektive teori, synes at foretage den samme fejlslutning fra en mangelfuld objektiv teori til den subjektive teoris rigtighed.

Den essentialistiske teori synes således ikke at bære frugt. Hvorfor ikke? For at besvare dette spørgsmål er det nyttigt at parallelisere til den almindelige eller atemporale udveksling, hvis grundlov jo er at marginalnyttens aftager med mængden. Tesen om tidspræference er det intertemporale komplement til denne lov: Marginalnyttens aftager med afstanden til nutiden. Jevons formulerede netop 'loven' om tidspræference på denne måde, og dette er klart tillokkende, fordi både den atemporale og den intertemporale lov da fremstår som forskellige modi af det almene marginalistiske princip.

Vi kan nu præcisere, hvad det er teorien om tidspræference skal vise. Den atemporale lov accepteres normalt som selvindlysende rigtig, for hvis mit behov for stole er givet, giver det næsten sig selv at hver stol opleves som mindre og mindre nyttig, efterhånden som det givne behov spredes ud på flere og flere stole. Hvad er den intertemporale parallel hertil? I diskussionen af Böhm-Bawerk's grunde så vi, at de eneste virkelige solide argumenter for tidspræference var funderet i tidens knaphed (at livet er eller bliver kort, jvf. 18.2.3. og 18.2.5). Så vidt jeg kan se, må man filosofere i denne retning for at begrunde en nødvendig tidspræference.⁹

18.4. Tidspræference og individualistisk værditeori

Hidtil har vi - og de betragtede østrigske økonomer - ræsonneret indenfor den gamle, substantielle nytteteori; her var det tilladt at generalisere om min og din oplevelse af nutidsgoder versus fremtidsgoder.

Som vi så i Kapitel 9 - hvortil der nu må henvises generelt - har nyere østrigsk teori forladt denne opfattelse.¹⁰ Kernen i den subjektivistiske teori er nu friheden, dvs. at den enkelte suverænt vælger den værdi eller nytte, som vedkommende stræber efter. Derfor er nytten en singularitet,

om hvilken der ikke kan generaliseres; der kan derfor ikke opstilles almene love. Dette harmonerer med den moderne kritik af intersubjektiv nyttesammenligning.

Dette rammer loven om den faldende marginalnytte, for ingen kan forbyde agenten at foretrække bil nr. 10 for bil nr. 1 (måske fordi ejeren ønsker et hurtigt sammenbrud af den moderne metropolis); hvis vi indvender at agenten så er irrationel, kan bilejeren - og neoøstrigerne - med sindsro svare at standarden for rationalitet ikke er ydre og socialt-almene, men indre og privat; irrationalitet betyder alene at agenten er inkonsistent, altså slår sig **selv** for munden i sine præferencer.

Og det rammer selvfølgelig også loven om (positiv) tidspræference. Fra en neoøstrigsk betragtning er alle de ovenfor anførte argumenter for (og imod) tidspræference irrelevante, for ikke at sige anmassende;¹¹ jeg vil altså påstå at de ovenfor omtalte østrigske essentialister metodologisk set er 'ældre'. At agenten er fri indebærer at vi ikke kan vide, om han eller hun foretrækker stolen i dag frem for om ét år; at antage noget sådant vil være lige så forkert som at antage at alle agenter foretrækker stole frem for borde. Specielt bliver argumentet om 'livets korthed' nu ugyldigt: Agenten kan foretrække en cykel om 30 år frem for i dag af 117 grunde, der for agenten er gode selv om de måtte forekomme andre af-sindige: fordi en cykel er praktisk netop i en moden alder, fordi hun foretrækker at det bliver hendes arvinger der får cyklen osv.

I begyndelsen af dette kapitel skrev jeg at teorien om tidspræference er den subjektive renteteori. Dette er rigtigt, men yngre østrigske subjektivistiske burde tilføje, at den essentialistiske idé om at alle nødvendigvis har positiv tidspræference er metodologisk forkert. Jeg vil tilføje: Er metodologisk forkert i markedsøkonomien, hvor den enkeltes økonomiske suverænitæt gør hendes målsætninger principielt singulære.

Det er ikke således at der er frit valg mellem den gamle og den nyere version af subjektivismen.

Den nyere version kan begrundes fordi den udspringer af privatejendommens og markedets grundprincip, nemlig individualismen (jvf. Kapitel 10). Den gamle version er i sidste instans selvmodsigende. Den søger sit fundament i en påstand om at det psykologiske eller oplevede har prioritet i forhold til det materielle eller objektive (sådan tænkte man i gamle dage ofte modsætningen mellem nytteteori og arbejdsværdilære). Men det, Böhm-Bawerk og efterfølgere prøver, er jo at identificere en

objektiv grund bag ved den oplevede tidspræference; 'livets korthed' er noget objektivt, vor kortsynethed - den moralske del måske undtaget - er en objektiv intellektuel brist osv. Det objektive genererer det psykologiske, som derfor i sidste instans ikke er psykologisk, men objektivt. I den udstrækning Böhm-Bawerk og efterfølgere erklæres succesrige i deres begrundelse af tidspræferencen, må de erklæres succesrige i en forvandling af subjektivismen til 'objektivisme'.

18.5. Konklusion

Formålet med teorien om tidspræference var at give en subjektivistisk forklaring på det forhold, at renten normalt er positiv.

Det er vanskeligt at afgøre om den **ældre subjektivisme** formåede at begrunde positiv tidspræference. Dette er imidlertid irrelevant eftersom denne version af subjektivismen er metodologisk uholdbar, fordi den er selvmodsigende: Den hævder både individualisme og overindividuelle love, og både subjektivisme og objektivisme.

Moderne østrigsk tænkning generaliserer ikke om vore præferencer og kan derfor ikke hævde en generel tendens til tidspræference.

Det indebærer at denne retning indenfor økonomisk teori ikke kan forklare positiv rente; den kan ikke forklare hvorfor penge normalt kun udlånes mod rente; den kan altså ikke forklare pengekapitalen. Subjektiv østrigsk kapitalteori er mislykkedes.

I Kapitel 20 vil jeg imidlertid søge at vise, at en social renteteori kan drage fordel af nogle af de østrigske indsigter.

NOTER

1. Hayek's bog er i dag nærmest gået i glemme, hvilket er bemærkelsesværdigt i lys af den generelle Hayek-renæssance; det beror formentlig på at den er meget vanskelig at læse og er uden klare konklusioner. Den inddrages kun perifert i denne afhandling.

Hayek kritiserer teorien om tidspræference (1941: 413ff) og han inddrager stort set ikke den subjektive tilgang, med den begrundelse at han er interesseret i kapitalakkumulation snarere end renteteori, og en teori om kapitalakkumulation kræver focus på produktionens teknologiske aspekter (Hayek, 1941: 41).

2. Jvf. Blaug, 1985: 502: "Casual empiricism, therefore, suggests that individuals do attach a time discount to the marginal utility of future income streams. Since a positive interest rate means that goods are estimated as less valuable the later they are available, this observation is not very surprising. However, it illustrates the difficulty of establishing

the notion of intrinsic 'time preference' on the basis of peoples behavior in an economy in which interest already exists." Jeg ville erstatte 'difficulty' med 'impossibility'.

3. Hayek indså klart dette: "If the concept of a simple rate of time preference is to have any meaning, it must therefore be confined to that rate which would prevail if provision for income of equal magnitude were made for present and future" (Hayek, 1941: 413). Se også Blaug, 1985: 532.

Ejendommeligt nok erkender Böhm-Bawerk et sted at forskellige forsyninger er irrelevante for tidspræference som sådan; han skriver nemlig at det er "necessary to eliminate other sources of difference /end tiden/ such as the number or the kind of the commodities which are being compared as to value" (Böhm-Bawerk, 1889: 440).

Hos Fisher er det denne inessentielle tidspræference, der er den afgørende. Graden af utålmodighed ('impatience') afhænger især af den forventede indkomststrøms størrelse og fordeling (Fisher, 1930: 61-98).

4. Dette er pointen i den subjektive side af Fisher's teori (1930: 99-124). Opbevaring ('storing') kan af praktiske grunde være umulig eller indebære store intertemporale transaktionsomkostninger (fx frysefaciliteter til fødevarer); lån og udlån kan reducere disse omkostninger betydeligt, hvilket formentlig indgår i forklaringen af intertemporal udveksling.

5. Fisher (1930: 77ff) når frem til det samme resultat. Han mener endog at finde empirisk belæg herfor i det forhold, at renten normalt er meget lav, når fremtiden tegner særlig usikker (forudsat at udlån og lån er sikre). Han neutraliserer imidlertid straks dette som alment argument for negativ tidspræference, ved at sige at vi omvendt opvurderer nutidsgoderne såfremt nutiden forekommer mere usikker end fremtiden (krig i dag, men udsigt til fred). Men nutiden er - alt andet lige - mere sikker end fremtiden, så de to tendenser kan ikke være ligestillede.

6. Men som vi skal se bruger han senere denne grund som et argument for at arbejdere snarere end kapitalister oplever tidspræference. Menger (1871: 153f) fremhæver i øvrigt dette argument.

7. Blaug (1985: 503) afviser også denne metodologiske kritik af Böhm-Bawerk, men med henvisning til at 'vi' ofte antager irrationalitet i økonomisk teori, fx i befolkningsteorien iflg. hvilken folk ofte får flere børn end hvad der er økonomisk rationelt. Jeg kan ikke se at det kan være et argument, hvad 'vi' ofte gør. I øvrigt kan noget så konkret som befolkningsteori ikke være relevant her; det relevante er at neoklassikerne, men ikke østrigerne, antager rationelle agenter i den atemporale udvekslingsteori og derfor også bør gøre det i den almene teori om intertemporal udveksling.

8. Böhm-Bawerk's tyske 'Grund' bliver i den engelske oversættelse af hans værker til 'reason'. Dette kan siges at være uheldigt, fordi 'reason' har 'årsag' som bibetydning, men det kan også siges at netop tvetydigheden hos Böhm-Bawerk dermed fanges.

9. Men det lader sig ikke gøre at udtrykke 'livets korthed' som en parallel til den atem-

porale lov. Iflg. det foreslåede synspunkt er det her den enkeltes fremtid, der bliver stedse knappere efterhånden som tiden går. Anvendes marginalbetragtningen herpå bliver resultatet at tidens marginalnytte øges efterhånden som vi bliver ældre. Rent bortset fra at dette næppe er holdbart, psykologisk set, er der hermed intet sagt om nytten af de goder, der er til rådighed i denne tid.

10. Jeg erindrer om at også moderne neoklassisk teori har forladt det substantielle nyttebegreb. Forskellen er at denne (ubestemte) nytte for østrigerne udtrykker individets mål og dermed drivkraften i det økonomiske system, mens neoklassikerne stort set har tømt nyttebegrebet for funktioner.

11. Så tidligt som i 1920 kritiserede Knight (1920: 132f) idéen om tidspræference, netop med henvisning til at vi ikke kan generalisere om individuelle værdier. Som nævnt i Kapitel 17 var Knight inkarneret modstander af østrigsk tidsessentiale, jvf. hans 'synkroniserings-model'.